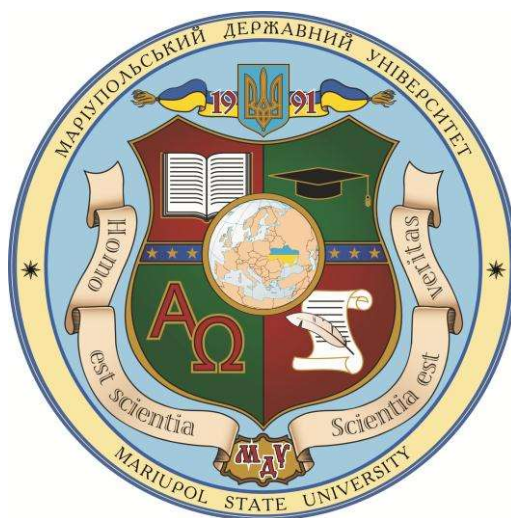

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XVI підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

31 січня 2014 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2014

співгромадянства, а етнічність вважається приватною справою індивіда. На Заході навпаки вважається головною етнічна складова, а українська мова і прихильність до традиційних етнічних цінностей – чи не єдині показники патріотизму [2, с.184]. Головна ж відмінність у структурі регіональної ідентичності, на нашу думку, в існуванні, за висловом Л. Нагорної, єдиного «значущого Іншого» – Росії (і минулої, і сучасної).

Література

1. Етнонаціональна структура регіонів України: динаміка розвитку / Т. Горбань // Наукові записки ІПіЕНД НАН України, 2002. – Вип.19. – С.3-29.
2. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія] – К., Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 396 с.
3. Независимая Украина. Крах проекта / Калашников М. – М.: ФОЛІО. – 2009. – 413 с.
4. Україна як географічне ціле і її частини / Кубійович В. // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – Т. 1.
5. Україна між Сходом і Заходом / Лисяк-Рудницький І. // Філософія політики: Хрестоматія: у 4 т. – К., 2003. – Т. 3.
6. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее / Н. Михальченко. – К.: ІПіЕНІ імені І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 340 с.
7. Нагорна Л. Феномен регіоналізму і національна ідентичність в Україні: історичні витоки // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Випуск 1. – 2007. – С. 107-122.
8. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
9. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін / Тетяна Миколаївна Рудницька. – К., 1998. – 176 с.
10. Татаренко Т.М. Регіональна ідентичність у політичному просторі України / Татаренко Т. // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Під заг. ред. В. М. Вашкевича. – К., 2010. – Вип.30. – С. 448-456.
11. Wilson A. The Donbas between Ukraine and Russia/ Andrew Wilson // Journal of Contemporary History, Vol. 30, No. 2 (Apr., 1995), pp. 265–289; Wynn C. The Donbass–Dnepr Bend in Late Imperial Russia? (1870–1905) / Charters Wynn. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1992. – 289 pp.

УДК323.1(497.2)«1950/2000»(043)

Пахоменко С.П., к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

НАЦІОНАЛІЗМ В КОМУНІСТИЧНІЙ ТА ПОСТКОМУНІСТИЧНІЙ БОЛГАРІЇ

Болгарський націоналізм історично мав антитурецьку спрямованість. Саме вона, враховуючи 500-річне панування Османської імперії над Болгарією, стала консолідуючим субстратом національного відродження кінця XVIII –XIX ст., саме вона визначала характер боротьби за національну незалежність. Антитурецькі настрої жили державною пропагандою і політикою болгаризації за часів царської Болгарії, об'єктом якої виступала перш за все найбільш чисельна неслов'янська громада країни – турецька.

За комуністичної влади спочатку була здійснена спроба сформуванню «соціалістичну турецьку націю». В рамках цієї спроби відкрилися турецькі школи і культурно-просвітні заклади, надалися можливості для самовиявлення турків. Однак, важливий чинник турецької ідентичності - іслам, а найголовніше його широка поширеність серед болгарських турків ніяк не вписувалися в комуністичне бачення етнічної структури і серйозно заважали формуванню її «соціалістичного» змісту. З 70- х рр. XX ст.. турецька меншина стає об'єктом асиміляторських зусиль комуністичної влади, яка проголошувала

болгарських турків ісламізованими болгарами, котрих треба повернути до їхніх болгарських коренів.

Ця політика, пик якої прийшовся на 1984-1985 рр. отримала назву «відроджувальний процес» і супроводжувалася насильницькою зміною імен, заборонаю національно-релігійних традицій і звичаїв, публічного використання турецької мови. Експерти виділяють комплекс причин, що зумовив таку політику. Найбільш загальною причиною було намагання якнайбільше уніфікувати соціальну і етнічну структуру країни, що притаманне будь-якому авторитарному режимові. Невдача у створенні з турків соціалістичної нації, їх вперте відстоювання своєї релігійної ідентичності утвердило комуністичне керівництво в необхідності уніфікації цього геть іншого компонента суспільства.

Н. Генев головним чинником антитурецької компанії бачить бажання за допомогою націоналізму не просто гомогенізувати суспільство, а й надати «свіжого» ідеологічного стимулу для легітимації комуністичної влади [1]. Режим Т. Живкова у цій якості виступав не стільки владою робітників і селян, носієм комуністичних, пролетарських цінностей, скільки вірним охоронцем єдності і міцності болгарської нації. Таке позиціонування не було суто болгарських витвором, адже до подібних ідеолого-політичних маневрів вдавалися комуністи в інших країнах Східного блоку, зокрема у післявоєнній Польщі, а, й особливо, у Румунії часів Н. Чаушеску.

Дж. Крід особливо акцентує увагу на демографічних проблемах пізньокмуністичної Болгарії, які мали чітко виражений етнічний характер. Адже доля етнічних болгар стрімко знижувалася, а частка турків і циган, для родин яких була властива наявність трьох та більше дітей, збільшувалася. В таких умовах комуністичний режим намагався покращити етнодемографічну ситуацію шляхом болгаризації турків та циган [2].

Певну роль як на наш погляд, зіграли зовнішньополітичні обставини. Болгарія і Туреччина були чорноморськими форпостами двох ворогуючих військово-політичних блоків, і, отже, турецька меншина сприймалася як потенційна п'ята колона не просто історичного ворога - Туреччини, а Туреччини як представника ворожого геополітичного світу.

Отже, націоналізм був узятий на озброєння владним комуністичним режимом для вирішення певних ідеологічних, демографічних і зовнішньополітичних завдань. Враховуючи, що більшість цих викликів була пов'язана із наявністю турецької ісламської ідентичності, а також в силу історичних причин державний комуністичний націоналізм мав переважно антитурецьку спрямованість. Парадоксом тут є те, що одним із головних ідеологічних постулатів комуністичної партії залишалася її декларування принципів інтернаціоналізму.

Після падіння комуністичного режиму дискримінаційні анти турецькі закони були скасовані. Партія турецької меншини – Рух за права і свободи стала легальним суб'єктом політичного процесу, демонструючи підкреслену лояльність до демократичної болгарської держави, а її лідери активно залучились до розподілу влади і власності. Болгарський націоналізм, залишившись без міцного організаційного формату, якою була компартія, довгі роки не міг знайти відповідне політичне тіло. І це при тому, що катастрофічна соціально-економічна ситуація, що характеризувала Болгарію протягом майже всіх 1990-х рр. потенційно могла породжувати неабиякий запит на націоналістичну ідеологію. Натомість подібні партії були не стійкими і залишаючись на узбіччі політичного життя мали мінімальний вплив на суспільство. Основне суперництво розгорталось між Болгарською Соціалістичною партією (реформована комуністична партія) і Союзом Демократичним Сил (декларували ліберальну ідеологію). Обидві партії не наважувалися загравати із націоналістичними гаслами і з причини європейської орієнтації своєї зовнішньої політики (хоча і не завжди чітко вираженої), і з причини потреби у лояльній позиції Руху за права і свободи. При цьому Болгарія вдало

позиціонувала себе як територія етнополітичної стабільності на Балканах, що виглядало особливо переконливо на фоні збройних конфліктів у Югославії і слугувало не останнім чинником поступливого ставлення Заходу щодо євроатлантичних прагнень країни.

Такі прагнення реально окреслилися на початку 2000-х рр.. за часів уряду Сімеона Кобургського (політичний блок Рух Сімеона Кобургського), який виступив такою собі «третьою силою» у болгарській політиці, перемігши вкрай дискредитованих соціалістів і демократів.. Уряду вдалося дещо стабілізувати макроекономічну ситуацію, залучити іноземний капітал до Болгарії, що натомість не надто позначилося на життєвому рівні болгар, який залишався одним із найнижчим в Європі. Саме після поразки Руху Сімеона на виборах 2005 р., на арену політичного життя Болгарії стрімко і вельми непередбачуване для багатьох увійшла коаліція «Атака» на чолі з Віленом Сидеровим. Вона стала першою націоналістичною силою, що спромоглася потрапити до Національних Зборів.

Які ж обставини сприяли цьому? По-перше, це стало черговим виявом розчарування у традиційних політичних гравцях і пошук не просто «третьої» сили, а вже «нової» третьої сили, адже Рух Сімеона Кобургського, який здавалось грав таку роль, не виправдав сподівань. При чому, до нової третьої сили вже були більш підвищені очікування, від неї вимагалось не тільки нові обличчя, а й ідеологія, яка не дискредитувала себе владними носіями і псевдореформами у 1990-ті роки. Цього бракувало Руху Сімеона Кобургського, який все ж таки спирався на ліберальні засади, що в цілому зближувало його з Союзом демократичних сил. На роль такої «нової» ідеології закономірно вимальовувалася саме націоналістична, що була не «заплямована» посткомуністичним політичним істеблішментом у попередні роки.

Отже, друге за короткий час переформатування болгарської політичної сцени нарешті вивело на помітні ролі болгарських націоналістів.

Але одного цього було замало для їх успіху. Прийнято вважати, що йому сприяла також і економічна криза. Але ж у 1990-ті рр.. криза була ще гострішою, натомість націоналістичні сили не мали суттєвого політичного успіху. Н. Генев вважає, що цьому успіхові саме і сприяла та відносна стабілізація, якої досягнув уряд Сімеона. Адже суспільство «перевело подих», воно вже не боролось за виживання як у 1990 ті рр., дещо вийшло із стану дезорієнтованості і шоку від стрімкого зубожіння і кримінального свавілля. І водночас, ще з більшим інтересом задалось питанням хто в цьому винен і що робити. Націоналісти традиційно мали прості і чіткі відповіді на ці питання.

До того ж, на думку Н. Генова євроатлантичний процес сприяв росту націоналістичних настроїв. По-перше, Болгарія стала членом НАТО, була зафіксована її дата вступу до ЄС. Болгарська політична сцена вже не була вимушена «приховувати» націоналістичних гравців, політкоректно акумулювати їх та їх ідеї у респектабельні політичні проекти, як то було під час переговорів щодо членства. По-друге, чітке фіксування геополітичної орієнтації підживило антизахідні гасла, які були важливим елементом ідеологічного арсеналу націоналістів і знаходили підтримку певних кіл електорату. Доленосні для Болгарії рішення впроваджувалися у вузькому колі експертів і політиків, без належної суспільної дискусії, а пересічний болгарин був дещо спантеличений таким геополітичним поворотом. Тим більше, що підтримка євроатлантичної інтеграції ніколи не була у Болгарії такою високою як у країнах Центральної Європи.

Нарешті, поступливе віддання ключових позицій у фінансово-економічній сфері представникам іноземного бізнесу надало націоналізмові нового «натхнення», адже можна було вміло маніпулювати асоціацією прозахідного курсу, «розпродажем» країни іноземцям і злиденним економічним становищем. Варто відзначити, що навіть туманні і не зовсім адекватні роздуми В. Сидерова про всесвітній єврейський заколот, єврейський капітал, який поневолив Болгарію і т.ін., також грали на антизахідну тезу [3] . Антисемітизм не був затребуваний у болгарському суспільстві, але сприймався саме як частина боротьби націоналістів із західним світом.

Успіху «Атаки» сприяло і поживлення антитурецьких настроїв, приводи до якого для якого надавала роль Руху за права і свободи у болгарському суспільстві. З одного боку, партія і її лідер асоціювалися з правлячими політичними силами і несла в очах громадян відповідальність за соціально-економічні негаразди. Ця відповідальність, була навіть тяжча ніж у інших партій, адже незважаючи на своє «молодше» партнерство в урядових коаліціях, РПС була партією етнічних турків, тобто «чужою», і, немовби підтверджувала те, що болгарська нація не розпоряджується своєю долею. В пресу просочувалися матеріали про незаконне збагачення керівництва партії, політичних інтригах і змовах в інтересах болгарських турків і Туреччини. До того ж, голова РПС Ахмед Доган викликав обурення своєю схильністю до авторитаризму. Він та його партія фактично монополізували політичний вплив на турецьку меншину, а його риторика про свою незамінність для міжетнічної злагоди і стабільності дедалі більше нагадувала політичний шантаж.

Отже, в середині 2000-х рр.. склалися такі суспільно-політичні умови, в яких мікс популістських, антикорупційних, антизахідних, антитурецьких і антиромських гасел виявився виграшним в очах певної частини болгарського суспільства і привів болгарських націоналістів до законодавчої влади. З того часу болгарська націоналістична партія «Атака» незмінно посідає місце в парламенті, подекуди істотним чином впливаючи на формування урядових коаліцій (як то сталося після позачергових парламентських виборів квітня 2013 р.)

Література

1. Genov N. Radical Nationalism in Contemporary Bulgaria [Електронний ресурс] /N. Genov. — Режим доступу : <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/res/article/download/8437/6268>
2. Creed G. W. The Bases of Bulgaria's Ethnic Policies [Електронний ресурс] / G. W. Creed.- Режим доступу : <https://www.scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aecr/article/download/751/844>
3. Web-site of "Ataka" Party [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ataka.bg/en/>

УДК323.173(045

Рябінін Є.В., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПОНЯТТЯ ТА ТИПОЛОГІЯ ІРЕДЕНТИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Термін „іредентизм” сформувався в Італії в кінці XIX ст. і вживався у словосполученні *Italia irredenta*, тобто „незвільнена Італія”. Таку назву мала політична партія, яка вимагала приєднання до Італії всіх земель, що перебували під іноземним пануванням і населення яких розмовляло італійською мовою.

У сучасному світі в будь-якій державі завжди є більшість, яка представлена національною або етнічною групою. Етнічна меншість не лише сприймається етнічною більшістю як „чужинці“, але й сама себе сприймає такою. Лінгвістичні, культурні, релігійні аспекти державної політики в національній державі також відрізняються домінуванням однієї етногрупи. Як відомо, та чи інша етногрупа, яка може каталізувати процеси іредентизму, мешкає компактно на території якогось регіону. В контексті нашого дослідження під регіоном будемо мати на увазі територіальне співтовариство, що компактно заселено однією етнічною групою, яка виборює новий політичний статус. У багатьох визначеннях фігурує такий необхідний компонент регіонального співтовариства, як населення з певною ідентичністю. Дослідник Л.Ремхельд виділяє такі основні ознаки регіону, як спільна територія, певне населення, спільність історії, спільність природних умов, спільність проблем, що вирішуються [1, с.152].